

A GAZDASÁGI TŐKE...

...avagy az öregek helyzetét befolyásoló erőforrások egyike

Egy nagyobb lélegzetű kutatás során társadalomnéprajzi vizsgálatokat végeztem Szilágyborzácson. A 295 lelkes faluban, melynek 35,59%-a – azaz 105 személy – 60 év fölötti¹, azt vizsgáltam, hogy az öregek² családon és falun belüli helyzete hogyan változott meg a szocialista állampolitika következtében, és milyen állapotot mutat a jelenben.

Az öregek helyzetét irányító mögöttes struktúra működését – úgy vélem – három erőforrás szabályozza: a gazdasági, a szociális és a szellemi tőke. Ezek befolyásolják megítélésüket, megbecsülésük/megbecsültségük mértékét. Olyan elvek tehát, amelyek meghatározzák az egyének értékét, ami viszont a hozzájuk való viszonyulást irányítja, azaz kijelölik a társadalmi rendszerben elfoglalt helyüket.

Ezek az erőforrások ugyan komplex rendszert alkotnak, és a mindennapi működésük során együtt aktivizálódnak, részben egymást erősítve és irányítva, részben pedig azért, hogy minduntalan átalakulási folyamatokon esnek át, a jelenség áttekinthetőbb megvizsgálása és leírása érdekében mégis különválasztom őket. Az alábbiakban pedig csupán a kutatás egyik részeredményét mutatom be, vagyis az idők gazdasági tőkéjét, ennek működését és működtetési lehetőségeit.

A GAZDASÁGI TŐKE

Gazdasági tőkének egyrészt Pierre Bourdieu-höz hasonlóan azt tekintem, ami „közvetlenül pénzzé konvertálható, és különösen a tulajdonjogi formában történő intézményesedésre hajlamos”³, másrészt pedig azokat az erőforrásokat, amelyek potenciálisan pénzbeli értékkel rendelkeznek. Az

¹ 1999-es állapotot tükrözik ezek az adatok.

² Az öregkort a falu életpálya-felosztása alapján határozom meg, és használom dolgozómban.

³ Bourdieu 1997, 158.

előbbi alatt elsősorban az ingatlanok (föld, ház), az ingóságok (lakberendezés, gazdasági eszközök stb.) és a felhalmozott pénzüsszegek értendők, a második alatt pedig azok a munkatevékenységek, amelyeknek pénzben mérhető értékük van ugyan, de lényegük az, hogy kifizetésükre nem kerül sor, ugyanis ezek szívesség jellegű munkafolyamatok.

A POLITIKAI, GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK

A kollektivizálás következtében az agrárnépesség elveszítette a földtulajdon és a mezőgazdasági munka fölötti kontrollszerepet, ami széleskörű következményeket idézett elő.⁴ Ehhez járult hozzá az iparosítás és urbanizáció gyors és erőszakolt felfuttatása, ami egyrészt megváltoztatta az ország foglalkozásstruktúráját,⁵ másrészt nagy „árat” követelt a mezőgazdaságban dolgozóktól a városi lakosság ellátása érdekében,⁶ valamint az a településfejlesztési tendencia, mely a falvakat messzemenően elhanyagolta. Ezek a csupán utalásszerűen jelzett változások jelentős átalakulásokat idéztek elő. A parasztságot, és ezen belül elsősorban a fiatal, pályakezdő réteget eltávolították a hagyományos életformától. A munkaerőpiac kínálta lehetőségek, illetve a városihoz képest kedvezőtlenebb falusi életvitel arra ösztönözte a mobil réteget, hogy városon, vagy ipari centrumok közelében lévő falvakban keressen megélhetést, illetve telepedjen le.

Szilágyborzácson az elvándorlás olyan intenzitással jelentkezett, hogy megváltoztatta a falu demográfiai jellegét. A lakosok száma 1956-tól fokozatosan csökken, illetve ezen belül folyamatosan nő a 60 éven felüliek aránya. Ezek a demográfiai mozgások érzékenyen érintették a családszerkezetet. A bővített kiscsalád dominanciáját felváltotta a nukleáris család és a magányosok túlsúlyba kerülése, ami elsősorban az öregek élethelyzetére és -lehetőségére, valamint státusára volt hatással. Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy ezen összetett változásoknak a gazdasági aspektusai milyen relevanciával és hogyan jelentkeznek az idős generációt érintően.

---

⁴ Lásd Kideckel 1993, 21, 80–82, 96–97, 103–104.

⁵ Lásd még Verdery 1983, 39–41.; Muresan 1994, 51–54.

⁶ Verdery 1983, 42.

AZ IDŐSEK HELYZETÉNEK ALAKULÁSA A MEGVÁLTOZOTT FELTÉTELEK KÖZÖTT

A családon belüli szereposztás tekintetében elsősorban az időseket érintették fájdalmasan a bemutatott változások, ugyanis az államosított gazdasági javak olyan erőforrások voltak, amelyeket elsősorban ők tartottak a kezükben, s mivel ők rendelkeztek ezek fölött, olyan gazdasági potenciát jelentett ez számukra, ami a családban és a falu társadalmában elfoglalt helyüket pozitív vagy negatív irányba mozdíthatta. Az ilyen formán rendelkezésükre álló gazdasági tőke ügyes használatával egyúttal megőrizték vagy elősegítették előrejutásukat a társadalmi ranglétrán. A családon belül pedig olyan alapot jelentett, ami az alá- és fölérendeltségi irányvonalakat jelölte ki. A gazdasági önállósággal nem rendelkező fiatalok mindaddig függőségi viszonyban álltak szüleikkel szemben, amíg azok rendelkezésükre nem bocsátottak annyi földtulajdont, amennyire a megélhetésükhöz szükséges volt. A gazdasági fölényt az biztosította az idősek számára, hogy a vagyon elosztásának ideje és módja fölött elsősorban ők rendelkeztek.⁷ Így pedig addig tarthatták függőségi viszonyban gyermekeiket, ameddig érdekeik megkívánták ezt.

A helyi jogszokások szerint a juttatás alkalmai a következők voltak:

- a szülő életében: – gyermek házasságkötésekor,
– szülő fizikai legyengülésekor, megöregedésekor,
– anya özvegyen maradásakor,
- szülő halála után.

Jellemző volt, hogy a teljes földtulajdont nem osztották ki az utódok között, hanem megtartottak maguknak annyit, amennyi a minimális megélhetési lehetőséget biztosította, illetve a házasságkötési földadományozáson kívüli juttatások fejében haszonbért, komenciót kértek.

A kollektivizálás eredményeképpen nemcsak nagy méretű anyagi veszteségek érték őket, hanem kivették az idősek kezéből azt a gazdasági tőkét, ami a családi és faluszintű hierarchiában kijelölte helyüket, és intézményesített formában bizonyos fokú stabilitást biztosított ennek. A földtulajdonok államosítása részben ugyan, de nagy méretű homogenizációt eredményezett: a falu struktúrájában azáltal, hogy megszüntette a földek nagysága szerinti rétegződést; a családban pedig azáltal, hogy megszüntette a fiatalok szülőkkel szembeni gazdasági függőségét, egyrészt a földeknek az állami

---

⁷ Vö. International Encyclopedia of the Social Sciences 1968, 186.

közvagonba való integrálása során, másrészt a munkaerőpiacon felkínált új lehetőségek által, amelyek önálló kereseti és megélhetési forrásokat tettek elérhetővé.⁸

A fent jelzett változások egyrészt társadalmi és földrajzi mobilitást váltottak ki, amelyek távolságbeli és életmódbeli módosulásokat idéztek elő, másrészt pedig a falun kívüli új életlehetőségekről érkező visszajelzések hatással voltak az itthon maradtak mentalitására.

A földrajzi mobilitás eredményezte változások következtében az idősek és gyermekeik viszonyának a következő típusait kell elkülöníteni:

- szülők és Borzáson maradt gyermekeik,
- szülők és Borzás közelében élő gyermekeik,
- szülők és messzire költözött gyermekeik.

A társadalmi mobilitás szempontjából a jelen vizsgálat esetében az utódok két típusának elkülönítése releváns:

- mezőgazdaságban dolgozó gyermekek,
- nem mezőgazdaságban dolgozó gyermekek.

A szülők hagyományos státusa leginkább azokban az esetekben sérült meg, amikor messzire költöztek el gyermekeik. A földrajzi távolságból adódó státuscsökkenést tovább fokozta, ha gyermekeik más társadalmi osztályba integrálódtak. És mivel az elvándorlás és az agrárcsoportból való kilépés szinte mindig egyszerre következett be, az idősek helyzetét duplán érte csapás. A két generáció eltérő – egymással nagyon kevés közös vonást mutató – életmodellek szerint valósította meg életét. Ez azt is jelentette, hogy különböző értékorientációkkal rendelkeztek, megváltozott gazdasági aspirációjuk tárgya. Az a gazdasági erő, ami még megmaradt a szülők kezében (ház, illetve egyes ingatlanok), nem jelentkezett egyértelmű tőkeértékekkel, ugyanis az utódok számára mindezek igen kevés gazdasági értékkel bírtak, és semmiképpen sem jelentett olyan objektumokat, amelyek megszerzéséért különösebb erőfeszítéseket hajlandók lettek volna, illetve hajlandók lennének megtenni.⁹ A szülők rendelkezésére álló gazdasági tőke

⁸ Lásd még Paládi-Kovács 1997, 170.

⁹ A jelen és a múlt idő együttes használata azért szükséges, mert olyan tendenciákról van szó, amelyek nem lezártak, hiszen azok a gyermekek, akiket az elmúlt évtizedek változásai érintettek, még ma is élnek, most járnak az életpálya középkorú szakaszának a vége felé, illetve most lépnek be fokozatosan a „fiatal öregek” korcsoportjába. A nagyméretű változások pedig, amelyek hatással voltak életükre, amelyek mentalitásukat formálták, meghatározzák mostani viszonyulásukat is a földtulajdonhoz, a földműves életmódhoz, illetve szüleikhez.

ezekben az esetekben elveszítette tőkejellegét azáltal, hogy nem tölti be tőkefunkcióit.

Az elvándorolt, de aránylag közel lakó gyermekek esetében a gyakori – vagy csak gyakoribb – találkozások lehetővé tették és teszik az idősök számára, hogy bizonyos mértékben reprodukálják státusukat, aminek sikerességét befolyásolhatja az öregek gazdasági tőkéje. A státuscsökkenés itt is elég jelentős, de nem annyira erőteljes, mint az előbbi típus esetében.

Az idősök gazdasági tőkéjüket leginkább otthon maradt gyermekeikkel való kapcsolatukban tudták és tudják aktivizálni, ugyanis gazdasági aspirációik tárgyai gyakran egyezéseket mutatnak. De a teljes státusmegőrzés itt sem valósulhatott meg, ugyanis a megváltozott életmód, és a falu határán kívülről beszívargó életmodellek hatást gyakoroltak az ifjabb generáció értékrendjére, életfelfogására, amelyek kis mértékben ugyan, de kezdtek eltávolodni az öregek által képviselt értékmodellektől.

Az 1989-es változások után a földosztás következtében ugyan 1991-ben visszakerült az idősök kezébe a kollektivizálás előtti gazdasági tőke nagy része, ez mégsem rehabilitálta helyzetüket. Nem rehabilitálhatta, mivel az elmúlt évtizedekben nem a földtulajdonok államosítása volt az egyetlen változás, ami mélyrehatóan beavatkozott addigi életükbe. A tulajdonjogot érintő állampolitika csak egy aspektusa volt a lezajlott változásoknak. A foglalkozási struktúra átszerveződése, az eluralkodó életmodellek nem rendeződnek, nem rendeződhetnek vissza. Sőt, a '89-es hatalomváltást követő gazdasági és társadalmi tendenciák sem segítik elő a földtulajdon és a földművelő életforma értékének visszanyerését. Egyrészt azáltal, hogy a falvak ellátottsága (egészségügyi, tanügyi, közigazgatási, gazdasági és egyéb szolgáltatások) továbbra is messze elmarad a városokhoz képest, ami jelentős mértékben befolyásolja a fiatalokat lakóhelyük megválasztásában, másrészt azáltal, hogy gazdaságilag nem teremt megfelelő, vagy legalább elégséges feltételeket a mezőgazdasági termeléshez, illetve a termékek értékesítéséhez. A városra beköltözés mellett megmutatkozik ugyan a falura visszaköltözés tendenciája is, mivel a jelenlegi gazdasági körülmények között a városi lakosság nehezen tud megélni anélkül, hogy megtermelje a család számára az alapvető élelmiszereket, vagy legalább ennek egy részét, ám ez a visszaköltözés Borzást nagyon kevésbé érinti. A fiatalok, akik nem szeretnének teljes munkaidővel a mezőgazdaságban maradni, illetve, akiknek iskolás, vagy iskolakezdés előtt álló gyermekeik vannak, nem kívánnak visszaköltözni egy olyan faluba, ahonnan a nagyon rossz közlekedési feltételek

miatt¹⁰ a falu határán kívüli munkahelyek és iskolák megközelítése komoly nehézségeket jelent. Még a Borzáson élők egy része is elköltözni igyekszik az említett okok miatt. Inkább csak az fordul elő, hogy a nyugdíjba vonult házaspárok költöznek haza a szülői házba, részben a már nagyon öreg szülő(k) gondozása végett, részben pedig a fent említett gazdasági nehézségek miatt.

Az idősek rendelkezésére álló gazdasági tőke értéke tehát nem rehabilitálódott, vagy csak részben rehabilitálódott.

Az ingatlanok, vagyis a föld és a ház, illetve az ingóságok, amelyek az idősek tulajdonát képezik, csak nagyon korlátozott mértékben telítődnek értéktartalmakkal. A föld még egy család számára is alig biztosít megélhetést, sőt ha a ráfordított munkát és az anyagi befektetéseket, illetve a jövedelmet mérlegelnék, akkor veszteségekkel szembesülnének és nem nyereségekkel. A földművelés célja így elsősorban a család fenntartásához szükséges javak előállítására, tehát nem a gazdasági tőke gyarapítása, hanem csupán fenntartása. A háznak, lévén hogy Borzás a letelepedés szempontjából nem tartozik az előnyös falvak közé, nagyon csekély a pénzbeli értéke. Az ingóságok pedig olyan objektumokat foglalnak magukba, amelyek eltérő és nem földművelő életmódot folytatók számára csökkentett értéket jelentenek.

A rehabilitációs folyamat működése és mértéke különbözőképpen valósult meg a szülők és gyermekeik társadalmi és földrajzi távolságának függvényében, ugyanis az idősek gazdasági tőkéje csak annyiban válhat tekintélyalappá, amennyiben a munkamegosztás és a tulajdonviszonyok, illetve ez utóbbiak értékelítettsége megerősíti és újratermeli ezt.¹¹

A messzire elkerült és más társadalmi rétegbe integrálódott utódok szüleiktől eltérő életmódjuk és értékorientációjuk következtében nem tekintik ugyanolyan értéknek szüleik gazdasági erőforrásait. Így ez nem jelent számukra olyan vagyoni köteléket, ami erősítheti vagy pótolhatja a szociális összetartozást. Munkakapcsolatot is csak nagyon redukált formában¹² vagy egyáltalán nem tartanak fenn, tehát ez sem befolyásolja a földművelő szülőhöz való közeledést. A házat és egyéb ingóságokat pedig végképp értéktelen

¹⁰ Borzást nem érinti semmilyen tömegközlekedési eszköz útvonala. Ahhoz, hogy busszal ingázhassanak, be kell gyalogolniuk az 1 km-re lévő szomszéd faluba, Bagosra. De még ez sem jelent biztos közlekedési feltételeket, mert, amint már említettem, nincs állandó, bármilyen időjárási körülmények között közlekedő buszjárat. Vonatjárata pedig csak a 6 km-re fekvő Nagyfalunak van. A saját autóval való ingázás pedig olyan nagy anyagi befektetést igényelne, amire nem vállalkoznak.

¹¹ Kósa 1971, 119.; lásd még Hamar 1981, 112.

¹² Legfeljebb szüretre vagy disznótorra jönnek haza.

tárgyaknak ítélik meg, amelyekkel sem ilyen formában, sem pedig pénzbeli értékükkel nem gyarapíthatják jelentősen saját gazdasági potenciáljukat.

A közeli helységekből letelepedett gyermekek esetében két alternatíva körvonalazódik. Azok, akiknek olyan munkahelyük van, hogy a kapott fizetés elégséges a megélhetésükhöz, illetve, akik nem akarnak földműveléssel foglalkozni, elutasítják szüleik életmódját, nem kívánnak azonosulni vele, és nem tekintvén értéknek szüleik vagyonkészletét, a gazdasági tőke itt ugyanolyan funkcióvesztés áldozata lesz, mint az előbbi esetben. Más a helyzet akkor, ha a városra költözött gyermek(ek) nem tud(nak) megélni a számukra elérhető anyagi forrásokból, vagy úgy döntenek, hogy a családi vagyon fenntartása érdekében felvállalják a mezőgazdasági tevékenységet, amit egyúttal jövedelemkiegészítőként is hasznosíthatónak vélnék, vagy pedig mivel ők maguk is falun, esetleg városi kertés házban élnek, tehát folytatnak agrármunkákat, bekapcsolódnak a szülői birtokon végzett termelési folyamatokba. Ilyenkor a szülők gazdasági erőforrásai hangsúlyozottabban értékelődnek, de ez még mindig csak részleges rehabilitációt jelent, ugyanis a gyermekek csak részlegesen teszik függővé magukat a szülői vagyontól.

Ezek a tendenciák egyúttal azt is jelzik, hogy az öregek örökhagyói szerepe nagyon sok esetben elveszítette azt a szerepét, ami jelentős mértékben mozgatója, illetve nyomatékosítója lehetne a gazdasági tőke aktivizálhatóságának/aktivizálásának.

A faluban maradt gyermekek esetében másként alakul a szülők gazdasági tőkéjéhez való viszonyulás, tehát ennek értékelése, illetve ennek az erőforrásnak az aktivizálási lehetősége.

A föld a falu határán belül olyan objektumként létezik, ami által a családok társadalmi státusa mérhetővé válik. Az erkölcsi magatartás megítélésén kívül ez alapján dönthető el, hogy melyek a *jó*, és melyek a *gyengébb* családok. A föld halmozását pedig pozitívan minősítik, ami lehetőséget teremt a szegény, de szorgalmas, *munkás* családoknak a *felcseperedéshez*.

A családok ilyen jellegű rangsorolásnak gyakorlati haszna elsősorban a párválasztásban van, de ezeken kívül előnyöket profitál gondnok- és presbiterválasztáskor.

Emellett a tendencia mellett – amivel elsősorban az idősebbek azonosulnak – paradox módon ennek ellenkezője is jelentkezik, ami egyrészt a föld értéktelenedésének tudatában, másrészt az agrártevékenységek másodállássá csökkentésére való törekvésekben fejeződik ki.

A föld értékvesztettségére a külső és a belső nézőpont is felhívja a figyel-

met. Szembesülnek ugyanis azzal, hogy elvándorolt gyermekeik értékhiarchiáján nagyon alacsony helyre került a visszakapott családi vagyon, illetve azzal, hogy a gyermekek hozzájuk való viszonyulását nem befolyásolja pozitív módon a megnövekedett gazdasági tőke. Másrészt a közel tíz éves tapasztalat azt jelzi számukra, hogy a föld nem jövedelmez, sőt még a befektetések sem térülnek meg. Ennek tudatában a fiatalok igyekeznek főállásban valamilyen gyárban, esetleg magáncégnél, vagy a közeli bányában, olajfinomítóban elhelyezkedni. A földművelést pedig legszívesebben csak jövedelemkiegészítő tevékenységként szeretnék folytatni. Ezért ők nem törekednek arra, hogy gyarapítsák földtulajdonukat, ugyanis gazdasági aspirációjuknak nem ez az elsődleges és kizárólagos tárgya.

Meg kell említenem a Horváth-testvérek esetét, akik eltérnek ettől a munkafelfogástól. Mind a három fiú a faluban telepedett le, és elköltözési szándékuk sincsen. Dolgoztak ugyan állami munkahelyen, de állásuk megszűnése után nem igyekeztek új munkahelyet találni maguknak, hanem úgy döntöttek, hogy gazdálkodni fognak. Édesapjuk nőszülésük alkalmával úgy osztotta el a vagyont, hogy mindegyikük egyformán kapjon, illetve magának is megtartott ugyanakkora területet, mint amekkorát nekik külön-külön adott. Mind a négy család (a szülői és a három orientációs család) külön vagyonnal rendelkezik, de a gazdálkodási munkafolyamatokat közösen végzik állandó munkaközösséget alkotva. A munkaeszközök beszerzésének anyagi terheit is megosztják egymás között, azaz megegyeznek, hogy ki mit vásárol, hiszen úgymint közösen használják. Mivel ebben az esetben valósul meg legnagyobb mértékben a szülők és utódaik értékorientációjának közeledése, a szülők gazdasági erőforrásai itt aktivizálhatók a legerőteljesebben. Ebben a családban ugyanis ténylegesen tőkeként funkcionálnak az öregek tulajdonát képező javak, kijelölve a családi státusokat, a tekintélyelv működésének alá- és fölrendeltségi irányultságát.

Szót kell ejtenünk még a gyermektelen öregekről, akiknek társadalmi értéke legnagyobb részt attól a gazdasági tőkétől függ, amit a szociális kötelek kialakításához és fenntartásához fel tudnak használni.¹³ Kis mértékben érzelmi kapcsolatok, és rokonsági, illetve szomszédsági kötelezettségek is szabályozzák a hozzájuk való viszonyulást, de ez csak részben jelent védettséget, ugyanis eltartásra és gondozásra csak akkor számíthatnak, ha ennek ellenében földet vagy házat tudnak felajánlani.

Láthatjuk tehát, hogy az a gazdasági tőke, ami a kollektivizálás előtt garantálta az idősek státusának megőrzését vagy csupán enyhe visszaesését, a

¹³ Lásd még Hamar 1981, 28.

jelen társadalmi és gazdasági körülmények között nem képes betölteni ugyanezt a funkciót. Az időseknek olyan új technikákat kell kidolgozniuk, amelyekkel növelhetik gazdasági potenciáljukat, lelassítva vagy megakadályozva ezzel a teljes marginalizálódást próbálják meg lelassítani vagy megakadályozni.

Elsősorban az *önállóság* megtartására helyezik a hangsúlyt, ugyanis amíg ezt meg tudják tartani, nem kell félniük attól, hogy kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek. Ennek megvalósítását háromféleképpen tartják kivitelezhetőnek.

Egyrészt a különélés, tehát külön házban vagy legalább külön háztartásban való élés teremti meg a függetlenség lehetőségeit.¹⁴ E mögött a törekvés mögött kettős motiváció húzódik: a gyermekek önállósági tendenciájának integrálása, illetve biztonságérzetük megvalósítása és erősítése.

Másrészt az önellátási önállóság megőrzésében nyilvánul meg, hiszen úgy vélik, hogy mindaddig, amíg ezt meg tudják őrizni, addig elesettségük és minden szintű, tehát fizikai, szellemi és gazdasági hanyatlásuk leplezhető, s ezáltal azt a látszatot tudják kelteni, hogy még mindig független, még nem sérült erőforrásokkal rendelkező teljes értékű egyének.

Harmadrészt igyekeznek megőrizni annak látszatát, hogy anyagi forrásaik megteremtik a megélhetésükhöz szükséges kereteket, tehát nem szorulnak mások segítségére, sőt még ők rendelkeznek fölösleggel, amit gyermekeik rendelkezésére tudnak bocsátani. Ennek a képnek a megkonstruálása és folyamatos fenntartása nagyfokú takarékossgot és komoly áldozatot igényel. Ezeknek az időseknek ugyanis nagyon csekély gazdasági források állnak a rendelkezésükre. Valamennyien részesülnek ugyan állami nyugdíjban, de ez nem elégséges a megélhetéshez, hiszen az esetek nagy többségében mindössze 28 000 és 350 000 lej között mozog. Jövedelempótlást jelent elvileg a földművelés, de amint már említettem, ez inkább veszteséggel jár, mint nyereséggel. A fogyasztáshoz szükséges alapélelmiszerek előállítását biztosítani tudják ilyen formán, de ez jövedelemtöbbletet nem jelent. Pénzforrásként használható még a tej értékesítése, de mivel a csarnok legtöbbször csak késéssel fizet, s akkor sem téríti meg a tej reális értékét, ez sem számítható a biztos és jelentős anyagi források közé. Alkalmi segítséget jelent a tojás, majorság vagy egyéb javak időnkénti árulása, valamint a napszámos munka vállalása, amihez csak nagyon ritkán folyamodnak, mivel fizikai erejük egyre kevésbé teszi lehetővé, hogy a saját munkájukon kívül még másnak is dolgozzanak.

Kölcsönkéréshez még ritka esetekben sem folyamodnak, ugyanis ez egy-

---

¹⁴ Lásd még Cseh-Szombathy 1971, 163–165.; Somlai 1991, 135.

értelműen leleplezné azt, hogy anyagi stabilitásuk csak konstruált kép. Mindössze két özvegyasszony alkalmazza ezt a lehetőséget, de ők sem gyermekeikhez fordulnak – hiszen előttük semmiképpen sem szándékozzák leleplezni magukat –, hanem inkább szomszédtól kérnek.

Azt láthatjuk tehát, hogy tényleg nagyon csekély segítséget jelentenek azok a pénzbeli források, amelyek elérhetőek számukra. Az anyagi függetlenség megteremtése, és a gyermekeknek szánt fölösleg elkülönítése ilyen körülmények között valóban áldozatot kíván.

A nehézségek ellenére mégis sikerül nemcsak megélniük a szűkös anyagi keretek között, de eleget tudnak tenni két fontos törekvésnek is.

Egyrészt – különösképpen az özvegyek – félreteszik a majdani temetésükhöz szükséges költségeket, vagy előre elkészítik a sírkövet, megvásárolják a szemfedeleket, a padmalyozáshoz szükséges faanyagot stb. Ennek hátterében kettős tendencia körvonalazódik: egyrészt ez is része az önállósági image megkonstruálásának, másrészt titkos bizalmatlanságról árulkodik gyermekekkel szemben¹⁵, amit alátámaszt egy elrettentő példa is, amit számon tartanak és gyakran fel is emlegetnek.¹⁶

A sírkövet megcsináltattam. Az megvan mindegyiknek. El van kerítve, úgyhogy ha én is odakerülök, csak ki kell ássák. Remélem, nem kell kótsenek rá. (B. I. sz. 1925)

Másrészt folyamatosan alkalmazzák azt a technikát, hogy gazdasági alapjukból gyerekeik számára „fölösleget” különítenek el, aminek kettős funkciója van: erősíti gazdasági tőkéjük értékeltettségét, amivel mintegy biztosítani próbálják tőkeértékének reprodukcióját, illetve az anyagi juttatásnak szociális tőkévé való átalakításának lehetőségét biztosítják be ilyen formán.

Mivel biztonságérzetük megteremtéséhez nem elég megnyugtató, ha gazdasági tőkeként csak a földtulajdont, a házat és az ehhez tartozó ingóságokat tudják alkalmazni, egyre inkább felerősödik az a tendencia, miszerint a *halmozás tárgya a pénz*.¹⁷ Ez olyan erőforrást jelent, ami a falu határán kívül élők számára is értékkel rendelkezik, ugyanis gazdasági, sőt társadalmi aspirációik megvalósításához eszközként használhatják fel. A szülők számára pedig éppen ezért olyan tőkét jelent, amivel befolyásolhatják a szoci-

---

¹⁵ Lásd még Keszeg 1982, 255.

¹⁶ Körülbelül tizenöt éve történt, hogy az elvándorolt gyerekek meghaltak a szülei, s ő annak ellenére, hogy rendezett anyagi háttérrel rendelkezett, nem készíttetett szüleinek sírkövet, s így azok a mai napig is jelöletlen sírban fekszenek.

¹⁷ Vö. Hamar 1981, 38.

ális kötelékek minőségét. Pénzt gyűjtenek tehát, amit vagy a bankban halmoznak fel, és különleges alkalmakkor (pl. gyermekeik ház- vagy autó vásárlásakor, unokáik házasságkötésekor stb.) bocsátanak utódaik rendelkezésére, vagy pedig kisebb összegekben, folyamatosan juttatnak gyerekeiknek, unokáiknak.

Pénz gyűjtését és félretételét viszont nem tudja megengedni magának minden szülő, ami közvetlenül érezhető leszármazottaikkal való kapcsolattartásuk milyenségén. Ez pedig elsősorban az özvegyasszonyokat érinti.

Marosi Erzsébet például öt éve nem találkozott Bukarestbe költözött lányával. Mindössze egyszer beszéltek telefonon.

Popovoci Ilonának ugyan öt gyermeke van, de csak akkor jönnek Borzásra, ha az anyjuknak már nagyon szüksége van a segítségükre, a falun belül az adódó problémára már nem talál segítséget, és rákényszerül arra, hogy telefonon hazahívja valamelyiket.

A háztáji termékek juttatásával ugyanazt a két célt kívánják szolgálni, mint a pénz halmozásának esetében. Annyi a különbség, hogy ennek a tendenciának a címzettjei elsősorban a faluból elvándorolt gyermekek, míg az előző esetben a pénz egyaránt értékes juttatási tárgy a falun kívül és a faluban élő utódok számára.

A városra költözött és kerttel nem rendelkező családok számára a falun élőtől eltérően külön terhet jelent, hogy nem tudván előállítani különböző élelmiszeri javakat, mindent a piacról vagy az üzletből kell megvásárolniuk: a rendszerváltás előtt a beszerzési nehézségek miatt, azóta pedig a lakosság vásárlóerejének visszaesése és a nagyfokú munkanélküliség miatt.

Új lehetőséget jelentett a szülők számára ennek a szűkösségnek a felhasználása gazdasági tőkéjük értékeléséhez. Kialakult ugyanis egy olyan juttatási modell a szülők és gyermekek között, ami eddig nem létezett, ugyanis a Borzáson, vagy a más falvakban letelepedő gyermekek elő tudták állítani ezeket a javakat maguk számára, tehát nem volt szükségük arra, hogy más forrásból szerezzék be. A tömbházlakásokba beköltözött családok számára viszont nagy segítséget jelentett, ha a szülők biztosították számukra a különböző háztáji termékeket (zöldség, gyümölcs, hús stb.)¹⁸ Ez a fajta juttatás ugyanakkor kölcsönös cserét feltételez, mivel ennek fejében a városiak folyamatosan beszerezték szüleiknek azokat a cikkeket, amelyekhez Borzáson vagy szomszédos falvakban (elsősorban Bagoson, mivel ennek megközelítése a leginkább problémamentes) nem tudtak és nem tudnak hozzájutni.

---

¹⁸ Vö. Keszeg 1982, 257.

A *munkajellegű segítség* olyan potenciális gazdasági tőke, ami ugyan nem konvertálható közvetlenül pénzzé, mivel nem ez a célja, de rendelkezik pénzbeli értékkel, és értékessége éppen abban rejlik, hogy nem kell kifizetni. Ennek az erőforrásnak az alkalmazása elsősorban a falu határán belül érvényesíthető, illetve csökkentett mértékben a közelbe költözött gyermekekkel szemben, és nagyon redukált formában a messzire elköltözöttek esetében. Gazdasági aspektusokkal azért rendelkezik, mert gyermekeik pénzbeli kiadásait csökkentik a szülők azáltal, hogy elvégeznek olyan munkákat, amelyekért máskülönben fizetniük kéne.

Ez a férfiak esetében elsősorban a ház és a melléképületek építésénél, illetve rendbetételénél való segítkezést jelenti, valamint a mezőgazdasági munkákban való részvételt, a nők esetében kistrészt a gyermekeik gazdálkodási tevékenységében való részvételt, nagyobb részt pedig a háztartási és gyermekgondozási feladatok elvégzésénél való segítkezést. Ez részben lehetőséget teremt számukra, hogy értékesítsék munkabírásukat, munkakészségüket és a földművelésre vonatkozó szaktudásukat, ami által közvetve reprodukálják családban elfoglalt státusukat, másrészt pedig a reciprocitás elve alapján biztosítják önmaguk számára, hogy gyermekeik kötelességüknek érezzék majd, hogy fizikai erejük gyengülésével viszonzzák mindezeket.¹⁹ Ezt a viszont segítséget kikényszerítő technikát nemcsak családon belül alkalmazzák, hanem a szomszédsági törődés bebiztosítására is.²⁰

Végezetül meg kell említenünk, hogy a szülők és gyermekeik közötti kapcsolat kétirányú.²¹ Ez lényeges aspektusa ennek a viszonynak. A szülők juttatásai ugyanis az esetek többségében nem maradnak viszonzás nélkül. A kölcsönösség megvalósulása viszont nem feltétlenül és nem csupán azonnali, hanem hosszú távú folyamat. A szülők gazdasági befektetése kétszerezsen térül meg: egyrészt közvetlenül a beruházás után az elismertséget eredményezi, illetve elősegíti a szülők státusának reprodukcióját, másrészt pedig későbbi következményekkel jár, hiszen a juttatások kötelezettségekké és lelkiismereti késztetésekké transzformálódnak, aminek eredményeképpen amikor a szülő – akár anyagi, akár munkajellegű – segítségre szorul, számíthat gyermekeire.

¹⁹ Vö. International Encyclopedia of the Social Sciences 1968, 189.

²⁰ A gazdasági tőke szociális erőforrássá való konvertálásáról a későbbiekben még szó esik.

²¹ Lásd még Cseh-Szombathy 1971, 159–161.

IRODALOM

BEAUVOIR, Simone de

1972 *Az öregség*. Bp.

BOURDIEU, Pierre

1997 Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In. Angelus Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Bp. 156–177.

CSEH – SZOMBATHY László

1971 A család szerepe az öregek ellátásában és életében. In. Lócsei Pál (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban*. Bp. 147–168.

HAMAR Anna

1981 *Az öregek helyzetének változása a falu társadalmában*. Egyetemi doktori disszertáció. Kézirat.

1982 Az öregek néprajzi kutatásának szempontjai. In. Balassa Iván – Ujváry Zoltán (szerk.): *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Debrecen. 663–668.

INTERNATIONAL ENCYCLOPEDIA OF THE SOCIAL SCIENCES

1968 Volume 1. The Macmillen Company and The Free Press.
Manufactured in the United States of America

KESZEG Vilmos

1982 A nagycsalád bomlása Detrehemtelepen. *Korunk Évkönyv*. 253–257.

KIDECKEL, David A.

1993 *The Solitude of Collectivism: Romanian villagers to the Revolution and Beyond*. Cornell University Press, Ithaca – London

KLIGMAN, Gail

1998 *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*. Iași

KÓSA ERZSÉBET

1971 Adalékok a mai magyar család generációs viszonyainak alakulásához. In. Lócsei Pál (szerk.): *Család és házasság a mai magyar társadalomban*. Bp. 117–146.

LINTON, Ralph

1997 Státus és szerep. In. Bohannon, Paul – Glazer, Mark (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Bp. 267–283.

MAGYAR STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

1900, 1910, 1941

MURŞAN, Cornelia

1994 Changements de Structures Démographiques en Roumanie.
Studia Universitatis Babeş – Bolyai. Sociologia – Politologia. 1–2. 43–57.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

1997 Az idős generáció munkája a mai magyar falvakban. In. Csoma Zsigmond – Gráfik Imre (szerk.): *Kapcsolatok és konfliktusok Közép-Európa vidéki életében.* Szombathely. 169–173.

RECENSĂMĂNTUL GENERAL AL POPULAȚIEI ROMÂNIEI

1930, 1956, 1966, 1977, 1992

H. SAS Judit

1976 *Életmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban.* Bp.

SÓMLAI Péter

1991 Nagyszülők és unokák Budapesten. In. Utasi Ágnes (szerk.): *Társas kapcsolatok.* Győr

SZABÓ Miklós – BOÉR Júlia

1999 *Szilágybagos. Község és egyház 750 éves történelme.* Zilah

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *A magyar jogi népszokások.* Bp.

VERDERY, Katherine

1983 *Transylvanian Villagers. Three Centuries of Political, Economical, and Ethnical Change.* University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London

VINCZE Márta

1995 A családi gazdaság helye és szerepe a romániai agrárátalakulásban.
Regio. 1–2. 137–144.